

az igen fontos részletkérdések egész tömegét foglalják magukban. A mai közoktatásügy megoldandó kérdései ezek s a congressuson felhangzott javaslatok, reformtörekvések és megállapodások mutatják nasyjában azt az irányt, melyet a magyar közoktatásügyi politika követ.

G. K.

Párisi levél.

Páris, 1896. sept.

(A lyoni conferentia. Jézus Krisztus, személye, tekintélye, munkája. Első kötet: Jézus Krisztus pályájára lépés előtt. Stapfer E. a párisi theol. facultás tanárától. I. vol. in 12. Paris, librairie Fischbacher.)

Szerkesztő ur!

Az orthodoxok és liberalisok hivatalos képviselői hosszas értekezések után a lyoni consistoriummal egyetértésben megállapodtak a conferentia idejére nézve. Nov. 3-ikára tüzték ki az ünnepélyes összejövetelt és akkor meg is fogják tartani, ha csak előre nem látott akadályok nem merülnek fel. Az orthodoxok egy része hallani sem akar a liberálisokkal való egyesülésről, kiket „a hit rationalistikus ellenségei“-nek neveznek. De a többségben meg van a vágy az egyesülésre. S óhajtandó, hogy az meg legyen, de úgy hogy a lelkiismeret jogai ne áldoztassanak fel, hanem legyen az egyesülés egyházi, közigazgatási téren. Hogyha e kísérlet most nem sikerül, tartani lehet, hogy az ügy hosszú időre elmarad s az egyházban az önkény fog uralkodni.

Ennek egy példáját látjuk a bordeaux-i nagy egyházköztségben. Az egyik lelkészt betegség okán egy év óta egy más lelkész helyettesíti. Julius végén a consistorium azt határozta, hogy meg kell szüntetni szolgálatait, mert egyik beszédében tagadni látszott az örök büntetést. A consistorium ebben eretnokséget látott. De a mi ez ügyben nevezetes, hogy az egyházközség nagy része, csakugyan orthodoxok állást foglaltak és consistoriummal visszahívták a lelkészt. Minthogy azonban a visszahívott lelkész az egyházközségnek nem rendes papja, hanem csak helyettes, most mégis teljesen a consistoriumtól függ, melynek szabadságában áll az egyházközség akarata ellenére is elbocsátani. Ily eset nem fordulhatna elő, hogyha volna hivatalos zsinat, mely az ilyen kérdésekre szabályt alkothatna. De hogy ilyen legyen, annak nem kell másnak lenni, csak adminisztratívna, s ez az a mit orthodoxoknak és liberalisoknak együttesen kell kérni az államtól. Reméljük, hogy a lyoni conferentia félre tesz minden személyi kérdést és csak az egyház általános jólétére s a francia protestantizmus jövőjére tekint.

— Némileg késtem Stapfer munkájának ismertetésével. De ennek oka, hogy mult levelemben a napi eseményekkel összekötött tárgyakról kellett írnom. Különben egy olyan könyvről, mint a Stapferé, a párisi prot. theol. facultás tanáráé, mely ezelőtt néhány hó-

nappal jelent meg, nem késő irni most sem. Ez egy új „Jézus élete“, melynek teljes címe: „*Jesus-Christ sa personne, son autorité, son oeuvre*“. *Tome premier*: „*Jesus-Christ avant son ministere*.“ Most csak az első kötet jelent meg.

Tehát ismét egy új „Jézus élete“, fogják mondani. Hiszen már annyi ilyen munka közöltetett. A Straussé 1835-ben, mely akkor oly nagy vihart támasztott a keresztény egyházakban, a Neanderé 1837-ben czáfolatul a Strausséra; és azután még annyi más Németországban, Angliában s végül a Renané Franciaországban, mely újra vihart idézett fel s melynek czáfolatául ismét több új munkát irtak, melyen volt Franciaországban a Pressensé-é. S mind e munkák mellett is Stapfer arra gondolt, hogy megírja Jézus életét. És most előttünk van műve. Az igazat mondva, a tárgy nagy és kimerithetlen és az ember minél tovább olvassa e könyvet, annál több világosságot nyer, de a nélkül, hogy a titkot teljesen megvilágítva látná. Stapfer tisztán mint történelemíró tanulmányozta a tárgyat. „Célunk, mondja, vizsgálódni és azt mondani, a mit megvizsgáltunk, tényeket megállapítani és eladni. Nem vonunk dogmatikai következtetéseket, melyek megengedhetők lennének. Munkánk egyszerűen a történelemíróé“. Tehát a történelemíró irta ez annyira érdekes kötetet: „*Jesus-Christ avant son ministere*“. Mindenek előtt csodálni lehet, hogy Jézus életének e része, melyről az evangéliumok csak néhány lapon szólnak, több mint kétszáz lapot foglal el. A Jézus gyermek és ifju koráról ennyit csak egy oly író irhatott, mint „*La Palestine en temps de Jesus*“ szerzője, a ki pontosan ismeri ama korszak dolgait, egyéneit és eszméit, a ki már előbb megírta „*Les idées religieuses en Palestine á l'époque de Jesus Christ*.“ S hogy e művek már előbb megírtak, ez biztosítékul szolgál arra, hogy szerző ismeri azt, a miről beszél és semmit sem mond találmóra. S mily szépek a Jézus gyermekkorának s ifjuságának szentelt eme lapok! s mily kedvesek az országról, a szokásokról és családi életről adott leírások!

Az ember kíváncsian olvassa e fejezeteket, melyek nagyon rövideknek tetszenek és némelyik tényleg az is. Itt-ott az ember szeretne részletesebb kifejtést és határozottabb véleményt, de azért a munka a figyelmet folyton lekötve tartja. De Stapfer könyvének érdekessége még nem is ebben van, hanem legkivált annak a kérdésnek tárgyalásában: hogy Jézus az ő kortársaival együtt nevedve, hogyan gondolkozott magáról? volt-e tudata arról, hogy ő a várt Messiás? Ez, mint a szerző helyesen mondja, pszichologiai problema és ugy is tárgyalja, a Jézus értelmének és lelkiismeretének fokozatos fejlődésével mutatva meg, hogy hogyan fejlődött ki benne az ő személyiségének és feladatának érzete. A mily mértékben ismeri meg önmagát, abban a mértékben érzi, hogy benne van valami, a mi fölülmulja szülőinek vallását, a mi annak ellentmond és ő fölfogja azt, a mit azok nem fogtak fel. Magát azoknál fensőbbnek érzi. És mi e benső munkát folyton növekvő érdekeltséggel kísérik. Kisérik Jeruzsálembe való első utazásában, a tudósokkal való beszélgetésében, a farizeusokkal, az essenusokkal és Keresztelő Jánossal való érintkezéseiben.

Kísérjük Jézus előkészületének munkáját lépésről-lépésre, egészen az ő harminczadik évéig, addig a pillanatig, mikor pályáját, az Isten országaról való beszédét megkezdi. Jézus tehát, mondja Stapfer, mint minden ember, megtette tapasztalatait: ő maga teremtette magát a körülmények, a megpróbáltatások és külső harcok segélyével, melyeken át kellett mennie. Felhasználta az oktatásnak minden eszközeit, melyeket Isten neki hatalmába adott. Jelleme, értelme, szelleme, egész lelke folyton növekedett e tizenhét év alatt. Figyelt mindazokra a tanulságokra, melyeket neki a napi események, lettek legyen azok nemzetiek vagy vallásiak, adtak. Ez való igaz. De akkor mi messze eltávoztunk a Jézusról való rendes orthodox nézetől, a háromság második személyétől, fokozatosan jutván az erényekhez, melyek a rendes embernél elein rejtett állapotban vannak, holott a háromság második személye a tökéletességgel kezdi. És ha avval, akkor hogyan lehet nekünk példányképünk. De hogy ha ő valóban egy volt közülünk, a mint Stapfer megmutatta, ha ő átment mindazokon a kemény tapasztalatokon, akkor úgy jövünk hozzá, mint testvérünkhöz. Mi teljesen oszttjuk a tudós tanár nézetét, hogy Jézus átment az emberi fejlődés minden fokán. A benső munka által jutott oda, hogy egy vallási szempontból a külső formákra legtöbbit adó nép közepett megállapítsa a lényeges különbséget a szertartások teljesítése és a szív megtérése közt. Az mindig a benső munka által történik, hogy ő az Isten szavának engedelmeskedik, magát annak aláveti, úgy itélvén, hogy a mi a régieknek mondatott, elmúlt. A Jézus lelkiismeretének fejlődésében azonban Stapfer talán mégis igen elé teszi azt a pillanatot, melyben teljesen tudatára jut önmagának és *normatív* vallásos becsének. Tizenkét éves korában a tudósokkal való társalgásában erről még nem lehet szó Jézus nyilván később jutott a lélekben és igazságban való igaz tiszteletnek világos és teljes tudatára, gondolatunk szerint akkor, mikor Keresztelő János megkeresztelte.

E néhány sorban természetesen nincs kimerítve Stapfer műve. Én csak főbb vonásaiban akartam ismertetni. Olvasni kell e könyvet, hogy arról helyes fogalmat nyerhessünk. Kevés könyv van, mely ennyire megragadó. A munka a nagy közönség és nem egy néhány tudós számára van írva.

Az utolsó fejezetnek czime: „L'originalité de Jesus.“ Ez mintegy összegezése az előbbi fejezeteknek. A Jézus eredetisége az Istennel való közösségnek teljes és világos tudata, mely közösség soha sem zavartatott meg nála. Bizonyosnak lehet venni, hogy neki mindig teljes és tiszta lelkiismerete volt és hogy neki soha sem kellett bűnbánkodni. Ismerte a mi kísértéseinket, ellenük harczolt, azokat le kellett győznie és e győzelmeket nem szenvedések nélkül nyerte meg. De sohasem engedett a kísértéseknek egy pillanatra sem. Küzdelmeiben mindig győzelmes, az ő folytonos harcában soha el nem eső. Nem vesszük észre nála soha semmi érzetét az erkölcsi gyengeségnek, holott az emberek fiainál éppen a legjobbak azok, a kik magukat gyöngéknak érzik. Ez volt a tapasztalata Pál apostolnak

és ez Pascalnak. Az eszmény nekik mindig magasabbnak és távolabbinak jelent meg. Jézusnál nem tapasztalunk hasonlót. Mindig bizonyos önmagáról, Istenről és a maga szentségéről. Sohasem remegett, sohasem alázza meg semmi erkölcsi hibának benső, nyomasztó emléke. Soha sem érzett semmi távolságot akaratra és kötelessége között. A jót, a melyet akart, tette; a törvényt, a mely adódott, teljesítette; az eszményt, mely előtte megjelent, valósította és az ő szentség, igazság, szeretet és erkölcsi tökéletesség eszménye a legemelkedettebb, mely valaha létezett.

Bizonyos, hogy az ő eredetisége hatalmas, vagy jobban mondva egyetlen. És éppen mert egyetlen, ezért, hogy reánk nézve eredetiségének mindig van titokzatos és megmagyarázhatlan oldala. S mi mindig azt fogjuk Jézussal szemben mondani: „*ecce homo*“, eszményi ember, a kit igyekszünk követni, érezve, hogy nagyságát itt alatt meg sem közelíthetjük. Ez a különbség mi közöttünk és ő közte; s ezért van, hogy az emberiség mindig ő hozzá fog menni.

Eredetisége után Stapfer jellemét akarja meghatározni Jézusnak. Nem nagyon szeretem, a mit erre nézve mond. Nagyon érdekes ugyan, de az ember azt kérdezheti, hogy lehetséges-e Jézus jellemét meghatározni. Bárminő vonások legyenek azok, melyeket e jellemre nézve adnánk, az mégis mindig rejtve maradna valamely oldalon. Mi némely vonásokat kiemelhetnénk, melyek különösen megragadtak, de végre mégis azt vennők észre, hogy az még nem egészen ő és hogy ő még sokkal több, mint a mit róla mondtunk. Én tehát azt hiszem, hogy Stapfernek nem sikerült Jézus jellemét adni. Az igazságért különben hozzá kell tennem, hogy Stapfer maga is azt mondja, hogy Jézus jellemének teljes meghatározását adni nem lehetséges.

Munkáját a következő sorokkal végzi: „Ha Jézus az emberiség történelmében a legnagyobb változásokat idézte elé, az onnan van, mert ő teljesen szent volt. Az ő lelkiismerete az emberiség lelkiismerete lett. Ő a mértékadó ember, az ember, a milyenné kell lenni. Életében semmi hiba és nem is fognak soha felfedezni. A vétek hagyományá legyőzetett és ő az, a ki azt legyőzte.“ Teljese osztjuk a Stapfer által kifejezett eszméket.

E rövid ismertetésben sok érdekes kérdés mellőztetett, a milyen többek közt a Jézus tanulása, a természet dolgainak megfigyelése, a honnan ő a legszebb és legtanulságosabb példázatokat vonta, de egy ilyen könyvet nem is lehet összegezni teljesen a nélkül, hogy az ember azon ne rontson. Stapfer munkája vonzó és tanulságos. Franciaországban és külföldön elismeréssel fogadták. Angol és német nyelvre le is fordították. A két következő kötetnek ez lesz a címe: a II. kötetnek: Jézus-Krisztus az ő pályáján; a III-iknak: Jézus-Krisztus halála és feltámadása.

CHARRAUD D.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

Értelem. Értelmiség.

Megérteni a multat megbánás nélkül, elhordozni a jelent jobbitgatással, reményleni a jövőt előkészítéssel: im ez a bölcs emberek és jótékony intézetek törvénye! *Lamartine*.

Az emberi értelemnek határai vannak; nemcsak egy ember nem tudhat mindent, de azt sem tudhatja az egészből, amit mások tudnak. *Rousseau*.

Felsőbb értelmű emberek egymást kitalálják, felkeresik; van egy közös nyelvök, melyet csak ők beszélhetnek, érthetnek. *Condorcet*.

Mikor valaki mindig egyedül szól, elhiszi végre, hogy ő mindig okosan beszél, és hogy ellene szólani nem is lehetne. *Kármán József*.

A dolgok történelmének ellentéteiben folyvást csodálkozva nem bámulni, — az erény nemes ingerét a porban is felismerni, a bűnt a trónokon is szerencsésnek nem nevezni, — a mennydörgések istenét akkor is tisztelni, mikor nem mennydörög, az élet köteles felhasználását örömmel venni, — a reánk mért halált sem nem kívánni, sem attól nem irtózni: ezeket nekünk az értelem, a bölcsesség tapasztalatai adják meg. *Hagedorn*.

Legyen valaki bármily értelmes, de ha szenvedélyei és előítéletei vannak, nincs tőle mit remélni. *Malbranche*.

Lenevetni az értelmeseket a bolondok kiváltsága: ezek olyanok a világban, mint az udvari belondok, akarom mondani, következetlenek. *La Bruyère*.

Mindenkinél megvan természet útján az érzelem azon bizonyos mértéke, melyet birnia kell. Ezen a lélekben meglevő értelmi erőket nevelés útján fejleszteni lehet, de a meg nem levőket oda beilleszteni nem. *Kleist*.

Érték

Minden érték önmagát dicséri. *Shakespere*.

A kis lelkű és törpe szellemű emberek olyanok, mint a hosszú nyaku és szűk szádu keskeny üvegek, melyekből mentől vékonyabban jön ki, ami bennök van, annál lármásabb bugyogással történik. *Saphir*.

Hogy lehet a kis helyzetű ember is valami? úgy, hogy tegye helyesen a kisszerűt; mert hiszen a nagyszerűekben is ép ezt szükség tenni. *Göthe*.